

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԲԺԺԶԼ Ս. ՇԱԿ-ՆԱԳԱՐԵԱՆՆԵՐ. Հայոց թեմակաւն հոգեւոր ղալըոցնըրի կանոնադրութեան նախագիծը. Մոսկուա. 1902.

Այս անգամ Սրեանի հոգևոր ղալրանոցի նախկին տեսուչն ախպիսի մի լուրջ խնդիր է հրապարակ հանում, որ մենք մի կողմը թողնելով գրքին վերաբերեալ բոլոր թերութիւնները, քննութեան կառնէնք միայն էական և սկզբունքի նշանակութիւն ունեցող խնդիրները:

Այսօր սրդէն ոչ մի բանիմաց մարդ չի կարող գոհ մնալ մեր հոգևոր մի քանի ղալրանոցներում տիրող կարգ ու կանոնից: Ամեն մի հաստատութիւն պէտք է ունենալ իւր որոշ կանոնադրութիւնը, որպէս զի ալդ հաստատութեան մէջ գործող անձերից իւրաքանչիւրը ճանաչէ իր իրաւունքն ու պարտականութիւնները. առանց ալդ հանգամանքի ոչ մի հաստատութիւն, լինի ալդ դպրոցական թէ գիտնական, վաճառականական թէ արդիւնաբերական և ալլն, չի կարող գոյութիւն ունենալ, արդիւնք տալ, առաջադիմել, կատարելագործուել: Կանոնադրութեան նոյն իսկ մի որոշ մասի խախտու և անհաստատ լինելն ազդում է ամբողջ շէնքի վրայ և միւս մասերի գործունէութիւնը ևս ջլատում, անպէտք է դարձնում: Եթէ հաստատութեան վարիչն ու ղեկավարը չգիտէ իւր իրաւունքի սահմանը, նա չի կարող և իւր պատասխանատւութեան սահմանը որոշել: Իսկ առանց ալդ սահմանների որոշման՝ ղեկավարը շարունակ տատանման, անկայուն դրութեան մէջ պէտք է գտնուի. իսկ ալդ դրութեան մէջ գտնուող վարիչը չի կարող պէտք եղած ազդեցութիւնն ունենալ իւր ստորադրեալների վրայ և ցանկալի լարդանքը՝ իրենից բարձր իշխանութեան աչքում:

Մեր դպրոցական հաստատութիւններից Էջմիածնի ճեմարանի ղեկավարն անմիջապէս պատասխանատու լինելով՝ վեհափառ Կաթողիկոսի առաջ, աւելի որոշ իրաւունքների տէր է հանդիսանում և կանոնադրութեան տեղը բռնում է ազգի հոգևոր պետի կամքը։ Միւս հոգևոր դպրանոցներում խնդիրը բարդւում է և չգիտես թէ կանոնադրութեան տեղն ո՞վ է բռնում. արդեօք կրկին վեհափառ Հայրապետը թէ վիճակի առաջնորդը, հոգաբարձութիւնը թէ տեսուչը։ Ընդամենն ունինք չորս հոգևոր դպրանոց և այդ չորսից իւրաքանչիւրն էլ այսօր տարբեր վարչական ձև ունի. այսպիսով ուրեմն՝ մի և նոյն նպատակին ձգտող, միևնոյն հոգևոր բարձր իշխանութեան ենթակալ դպրոցները չունին մի ընդհանուր կանոնադրութիւն, միատեսակ վարչական ձև և դասաւանդութեան առարկաների ծրագիր։ Մէկ դպրանոցում աւանդուող առարկան չէ՝ աւանդւում միւս դպրանոցում. միևնոյն առարկան մէկ տեղ ընդարձակ ծրագրով է դասաւանդւում, միւսում համառօտ և այլն ¹⁾։

Արդեօք ինչո՞ւ է այսպէս. արտաքին հանգամանքներն են պատճառը թէ անհասկացողութիւնը, մի որևէ հիման վրայ լաւ է համարւում այդ դրութիւնը թէ անկարելի է նկատւում քարուքումը։ Ո՛չ, այս, ոչ այն. թէ հասարակութիւնը և թէ հոգևոր բարձր իշխանութիւնը համոզուած են և ամեն տարի կրկնուող դպրոցական վեճերից պարզ տեսնում են, որ եղած դրութիւնը ոչ թէ միայն արդիւնաւոր չէ, այլև քնասուկա է։ Ուրեմն ինչն է պատճառը. մեր կարծիքով միմիայն անհոգութիւնն ու անվճաւկանութիւնը. թող վերանան այս երկու արգելառիթ հանգամանքները և այն ժամանակ գործն իւր կանոնաւոր, բնական ընթացքով առաջ կմղուի։

Պետական օրէնսդրութեամբ մեր հոգևոր դպրոցների և ս. Էջմիածնի ճեմարանի ծախագոյն հսկողութիւնը լանձնուած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին և վիճակաւոր առաջնորդներին. դրանք են պատասխանատու ազգի և կառավարութեան՝ առաջ, ուրեմն և դրանք էլ պէտք է հոգան, որ այդ դպրանոցները կանոնաւոր ընթացք ունենան և արդիւնա-

¹⁾ Մեր բոլոր թեմական դպրոցներն ունին մի ընդհանուր ուսման ծրագիր տուած 1886 թուին առանձին կոնգակով ի 8. հանգ. Մակար Կաթողիկոսից։ Նթէ կան զարաւոյութիւններ այդ ծրագրից, պէտք է համարել զեղծում վարիչների կողմից։ Խմբ.

ւոր կերպով ծառային մեր եկեղեցու և հասարակութեան շահերին: ¹⁾

Դառնա՞ք ավժամ պ. Շահ-Նազարեանի արծարծած խընդիրներին:

Դպրանոցը պէտք է ունենալ՝
ա. Մի Տ. նախագահ վարչութեան, որ է թեմի Տ. սըր-
քազան առաջնորդը և կամ սրա Տ. փոխանորդը:

բ. Մի տեսուչ և կամ սրա պաշտօնակատար:

գ. Հոգաբարձութիւն և հոգաբարձական ժողովներ:

դ. Մանկավարժական-ուսուցչական ժողովներ:

ե. Ուսուցիչներ:

զ. Դասարանական դաստիարակներ:

է. Աւագ վերակացու և զերակացուներ:

ը. Բժիշկ:

թ. Աշակերտներ ալլն:

Առաջին ծանօթութեան մէջ աւելացնում է. «Եթէ ինչ-
ինչ պատճառներով հ. թ. հ. դպրանոցները և կամ սրանից
որ և է մէկը չի ունենալ հոգաբարձութիւն, ալդ ղէպքում հո-
գաբարձութեան բոլոր իրաւունքները և պարտաւորութիւն-
ներն անցնում են թեմի կոնսիստորիային»:

Ուրեմն դպրանոցի վարչութեան մէջ տեղ է բռնում
կոնսիստորիան, որի միջամտութիւնն ինչ ղէպքում էլ
որ լինի, բոլորովին աւելորդ ենք գտնում և ոչ ցանկալի, որով-
հետեւ կոնսիստորիաները չեն կարող դպրոցական գործին օ-
գուտ տալ, առանց ալդ էլ նրանք բաւականին ծանրաբեռ-
նուած են վիճակային գործերով:

Այնուհետեւ պ. բժիշկն առանձին առանձին հատուածնե-
րով որոշում է դպրոցական գործօնների իրաւունքներն ու
պարտականութիւնները:

Ա. Նախագահ

«Տ. նախագահը... պատասխանատու է ամենայն Հայոց
արք. վեհ. կաթողիկոսի ու քաղաքական իշխանութեան առաջ՝
դպրանոցի կառավարութեան ընթացքին (ուղղութեանը) վե-
րաբերեալ» (էջ 8):

Կարծում ենք, որ թեմակալ առաջնորդը կառավարու-

¹⁾ Իսկ երբ զոցա հրամանները առ ոչինչ համարեն տեսուչն ու
հոգաբարձուները, Իմք.

թեան արաջ պատասխանատու է ոչ անմիջապէս, այլ դարձեալ վեհ. կաթողիկոսի միջնորդութեամբ. հակառակ դէպքում դարձեալ կխախտուէր մեր վերնն առաջ բերուած սկզբունքը՝ հոգևոր ծաղրագոյն իշխանաւորի վերաբերմամբ:

Տ. նախագահը պէտք է միջնորդ հանդիսանայ աղարանոցի տեսչի և ամենայն Հայոց վեհ. կաթողիկոսի մէջ, որպէս և Կպրանոցի տեսչի և հոգաբարձութեան մէջ (էջ 9). Այս կէտի երկրորդ մասը միտք չունի, տեսուչը հոգաբարձութեան անդամ է համարուում և նրանց հետ է գործում՝ միևնույն ձայնի իրաւունքով. պ. բժիշկն ընդունում է այս դրութիւնը, ուրեմն էլ առաջնորդն ինչ միջնորդութիւն պէտք է անէ տեսչի և հոգաբարձուների մէջ. ¹⁾

Բ. Հոգաբարձութիւն

Պ. բժիշկը հոգաբարձուների թիւը որոշում է 7, որոնցից 5 աշխարհական և 2 քահանայ. աշխարհականներին ընտրում է ծխական պատգամաւորների ժողովը, իսկ քահանայներին քահանայից զասակարգը:

Սենք կարծում ենք, որ աւելի լաւ կլինի, եթէ խտրութիւն չգրուի աշխարհականների ու հոգևորականների մէջ. ինչպէս որ ամեն մի պատուաւոր աշխարհական կարող է ծխականներից ընտրուել հոգաբարձութեան ընտրութեան պատգամաւոր, նոյնպէս և ամեն մի բանիմաց քահանայ, իբրև հարադատ անդամհասարակութեան, կարող է ծխականներից ընտրուել և իբրև պատգամաւոր: Անուհետև աշխարհական ու քահանայ պատգամաւորներն ընտրում են հոգաբարձուներ՝ անխտիր թէ աշխարհականներից և թէ քահանայներից, առանց որոշ թիւ սահմանելու ամեն մի զասակարգի համար:

«Ամեն. հայ. վեհ. կաթողիկոսին վերապահուում է իրաւունք՝ երբեմն նշանակել՝ եւ աշխարհական, եւ հոգևորական հոգաբարձուներին ըստ իր սեհպական ընտրութեան և հաճութեան»:

^{*)} «... 8. նախագահին է միայն վերապահուած իրաւունք բանալ պարտնոցի հոգաբարձական ժողովներին կամ հոգաբարձութեանն ուղղած պաշտօնական և ոչ պաշտօնական ծրարները» (էջ 9). Եթէ այս իրազօրութիւն, վիճակալին առաջնորդներն ուրիշ ոչ մի գործ չպէտք է ունենային և ինչո՞ւ համար պէտք է ամեն մի աննշան և հազար ու մի անտեսական խնդիրներին վերաբերեալ բազմաթիւ թղթեր անպատճառ առաջնորդի ձեռքով բացօթին. հերթակալ հոգաբարձուի գործն է այդ:

Այս կէտն արդէն հակասութիւն կլինի կանոնադրութեան գոյութեան. և ալդ «ե ր ր ե մն» մի ալիպիսի անսահման ու անորոշ գաղափար է, որ ըստ ցանկութեան ամեն ընդէ կարող է՝ առաջ զալ: Սակալն ինչ կարիք կալ ալիպիսի մի ամեն կանոնադրութիւն ոչնչացնող հանգամանք մտցնել կանոնների մէջ: Ամեն. հայ. կաթողիկոսն է հաստատում հոգաբարձութիւնը. եթէ նա դառնէ, որ ընտրութիւնն անլաջող է՝ նպատակաւորմար չէ, կարող է չհաստատել և նոր ընտրութիւն նշանակել: Իսկ եթէ հաստատութիւնից լետող հանգամանքներն ալիպիսի բերեն, որ պէտք լինի հոգաբարձութիւնն արձակել, Վեհափառն իրաւունք ունի արձակել և կրկին նոր ընտրութիւններ նշանակել:

Եթէ աւելի նպատակաւորմար էք գտնում, որ վեհ. կաթ. ինքը նշանակէ, այն ժամանակ առ հասարակ ընտրութիւն պէտք չէ անել: Երկու դրութիւնից մէկը պէտք է ընտրել. բոլորի առաջարկած ձեւը դարձեալ չփոթութեանց աղբիւր կտրող է լինել:

Էկարանոցի հոգաբարձական ժողովների անդամ է՝ դպրանոցի տեսուչը և, և ունի դպրանոցի տնտեսականին վերաբերեալ հարցերում մի ձայն. իսկ դպրանոցի ուսումնականին և բարոյականին վերաբերեալ հարցերում վճռ. աւակն (որոշումն կալացնող) ձայն:

Կրկին չփոթութիւն. ենթադրենք թէ որևէ ալիպիսի հարցում եթէ հոգաբարձուները և նախագահը մի կարծիքի են, իսկ տեսուչը հակառակ կարծիքի. հետևանքն ըստ պ. բոլորի ալն պէտք է լինի, որ մէկի ձայնը դիմացի ութութիւն է ս ձայնին պէտք է դերակուէ: *) Ալիպիսի երեսութ՝ ոչ մի ժողովներով գործող հաստատութեան մէջ չի կարող լինել. ալդ հակասութիւն է խնդիրների ձայնից մեծամասնութեամբ վճռուելու դրութեան և ընդունելի սկզբունք չէ:

Իսկ եթէ ասէիք՝ թէ հոգաբարձութիւնն իրաւունք չունի դպրոցի ուսումնական մասին վերաբերեալ խնդիրներով զբաղուելու ու ալդ իրաւունքը միմիայն տեսչին է վերապահուած, այն ժամանակ պարզ ու հստակնալի կլինէր դործը և

1) Հոգաբարձական ժողովը կալացած է համարում, երբ ներկայ են առաջնորդը, տեսուչը, և երկու հոգաբարձու. ուրեմն ընդհանուր թուի (91/2) կէսից սլակաս, որ նույնպէս ընդունելի չի կարող լինիլ:

աղղայիս խնդիրները հոգաբարձական ժողովի խորհրդածութեան և քուէարկութեան առարկայ չէին դառնալ և վերադիմացալի նման հակասական երևութիւնք չէին առաջացնի:

Կանոնադրութեան միւս լոգաւածներէց ևս երևում է, որ պ. բժիշկը հոգաբարձութիւնից վերցնում է ուսումնական մասի կառավարութիւնը, սակայն պարզ և որոշ չէ արտայայտում այդ միտքը:

Տեսուչն ընտրուում է հոգաբարձութիւնից ու հաստատուում վեհ. կաթողիկոսից. սակայն պ. բժիշկը դարձեալ բարուք է համարել աւելացնել. «Ամեն. հալ. վեհ. կաթողիկոսին վերապահում է իրաւունք՝ երբեմն իր իշխանութեամբ ընտրել ու հաստատել դպրանոցի տեսչին»: Ուրեմն դարձեալ նոյն «երբեմն»-ը: Ո՛չ, կամ մէկը կամ միւսը: Եթէ ընտրութեան իրաւունքը լարմար էք համարում հոգաբարձութեանը տալ, վեհ. կաթողիկոսը պէտք է պահպանէ այն կանոնադրութիւնը, որ ինքն է հաստատել: Քանի որ վեհ. կաթողիկոսը հաստատում է տեսչին, նա իրաւունք կունենալ և հարկը ստիպած ժամանակ արձակել նրան իր պաշտօնից՝ նորի ընտրութիւնը թողնելով հոգաբարձութեան:

Սակայն քանի որ կանոնադրութեան ուրիշ կէտերով հոգաբարձութեան իրաւունքն ու գործունէութիւնը միայն դպրոցի տնտեսական վարչութեամբ է սահմանափակուում, և ուսումնական մասին չէ խառնվում, ըստ հեղինակին աւելի հետեղական կլինի, որ հոգաբարձութիւնը տեսչի ընտրութեան գործում նոյնպէս չխառնուի: Ի՞նչ միտք ունի հոգաբարձութեան ընտրութիւնը, երբ տեսուչը պատասխանատու չէ լինելու հոգաբարձութեան առաջ և գործում է անկախ, առանց հոգաբարձութեան հրահանգների:

Հոգաբարձութիւնն ամեն տարուալ վերջը նախագահի միջոցով «լանձնում է ըսլոր ժապաւինեալ առմարները թեմի կոնսիստորիալին՝ քննութեան համար»:

Կոնսիստորիալի միջամտութիւնը դպրոցական գործում մենք աննպատակալարմար և անընդունելի ենք համարում:

Գ. Տեսուչ.

«Դպրանոցի տեսուչը հրաւիրւում և հաստատուում է միայն և եթ մի տարի ժամանակով»:

Շատ կարճ միջոց է մի տարին. մի տարուալ մէջ չի ե-

րեալ տեսչի գործունէութեան արդիւնքը, որով պէտք է չափուի նրա պաշտօնավարութեան օգտակարութիւնը: Տեսչի փոփոխութիւնը միշտ ազդում է դպրոցական կեանքի կանոնաւորութեան վերաջ և եթէ այդ շուտ-շուտ է կատարում, մինչև անգամ վնասակար ներգործութիւն է ունենում: Որչափ որ մի որ և է հիմնարկութիւն հաստատուն կանոններով առաջնորդուի և մնալուն սկզբունքներով գործէ, այնուամենայնիւ այդ հիմնարկութեան ղեկավարից շատ բան է կախուած. սկզբունքի և կանոնի այս կամ այն կերպ գործադրուելը սերտ կապ ունի տեսչի անձնաւորութեան, նրա անհատական բնաւորութեան և կարծիքների հետ: Ուրեմն, պարզ է, որ տեսչի կարճատեւ պաշտօնավարութիւնը և շուտ-շուտ փոփոխուելը բացի վնասից՝ ոչ մի օգուտ չեն բերի գործին: Ի՞նչ կարիք կալ ամեն տարի վերը նշուած տեսչին: Գործի համար ամենից լաւն այն կլինի, որ տեսուչն ընտրուի մեծ զգուշութեամբ, ուսուցչական ասպարիզում արդիւնաւոր գործունէութիւն ու եւանդ ցոյց տուած, լաւ հալաղէտ, փորձուած, մանկավարժական ասպարիզում որոշ դեր խաղացած անձն. այսպիսի տեսչի համար պաշտօնավարութեան ժամանակ որոշեւէն աւելորդ է: Ընտրելի տեսուչը պէտք է մեր թեմական դպրոցներում ծառայած և դպրոցակաւն գործին մօտիկ տեղեակ անձ լինի:

Հեղինակի որոշած մի տարիժամանակամիջոցն այն դէպքում միայն կարող է օգտակար լինել, երբ դարձեալ շարունակուի ալն անմիտ և վնասակար սովորութիւնը, որ մեր դպրոցների ղեկը երբեմն լանձնում է անփորձ, դպրոցական կեանքին ու մանկավարժութեան անծանօթ, հալ լեզուին և կրօնին անտեղեակ, ոչ մի ասպարիզում գործունէութիւն և եւանդ ցոյց չտուած իրաւաբաններին, բժիշկներին, բնագէտներին և այլն:

Գպրանոցի տեսուչն ճշմանի իրաւունք՝ կարևոր դէպքերում անմիջապէս դիմել ամեն. հալ. վեհ. կաթողիկոսին: Ո՛չ. այդ ևս հակասական է. հոգաբարձութիւնից ընտրուած տեսուչը միմիայն հոգաբարձութեան կամ առ առաւելն նախագահի միջոցով պէտք է դիմէ վեհափառին: Եթէ վեհ. կաթողիկոսից նշանակուած լինի տեսուչը, ալդ դէպքում միայն իրաւունք կունենալ անմիջապէս դիմելու վեհ. կաթողիկոսին:

Դպրանոցի տեսչին՝ վերադառնալով է իրաւունք՝ իր լիազօր իշխանութեամբ, անխաղաղ արձակել դպրանոցից ծախարակի վատաբարոյ նիստ ու կաց վարող աշակերտներին» (էջ 22)։ Ո՛չ, աշակերտ արձակելու իրաւունքը պատկանում է դպրոցի ուսուցչական ժողովին։ Բոլոր մանկավարժական խնդիրներին վերաբերեալ դէպքերում վճիռ կալացնող մարմինը պէտք է լինի ուսուցչական ժողովը. ալդ ժողովի վճիռներն իրագործումը տեսչի իրաւունքն է։

Դպրանոցի տեսուչն սիր լիազօր իշխանութեամբ ընտրում և հաստատում է դպրոցի համար ուսուցիչներ, դասարանական դաստիարակներ և այլն. լալտնելով միաժամանակ ալդ ամենի մասին դպ. վարչութեան Տ. նախագահին՝ ի գիտութիւն»։

Ուսուցիչները ընտրելը տեսչի գործն է, սակայն հաստատելն արդէն նրա իրաւասութիւնից բարձր պէտք է լինի։ Եթէ ուսուցիչների հաստատուելն ու արձակուելը միմիայն տեսչի իրաւասութեան ենթակալ լինի, անձնական հակումներն ու միտումները կարող են մեծ դեր խալլալ և դպրոցական գործի խաղաղ դարգացմանը վնասել։ Ուսուցիչներին լրենց պալտոնում հաստատողը և արձակման վաւերացնողը պէտք է լինի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը. տեսչի առաջադրութիւնները պէտք է նախագահի միջնորդութեամբ հասնեն վեհ. Հայրապետին։

Դ. Ուսուցիչներ.

Դպրանոցի ուսուցիչները չհրաւիրուում և հաստատուում են միայն և եթ մի տարի ժամանակովն ու... ապա վերահաստատուում են, սակայն՝ դարձեալ մի տարի ժամանակով, և ալդ պէս շարունակ»։

Դարձեալ մի կէտ, որ անմիտ է և նոյն իսկ ստորացուցիչ ուսուցիչ արժանապատութեան համար. ինչ նպատակ ունի ամեն տարուալ ալդ «վերահաստատութիւնը» և ինչ օգուտ։ Հասկանալի կլինէր, եթէ հեղինակն առաջարկէր՝ մի կամ երկու տարուլ, ժամանակաւորապէս, ընդունել նոր ուսուցչական ասպարէզ մտնող և անփորձ երիտասարդին, որպէս զի ալդ ժամանակի ընթացքում կարելի լինի որոշել, թէ օրքան պիտանի է նա իբրև ուսուցիչ, տիրապետում է դասական դեղիք առարկային, ծանօթ է մանկավարժական սկզբունք-

ներին, կանգնած է ալն բարոյական բարձրութեան վրայ, որ պահանջում է ամեն մի դաստիարակից և ալլն՝ Այսպիսի փորձից լետոյ կամ պէտք է արձակել նրան և ալլն ուսուցչական պաշտօն չտալ ոչ մի դպրոցում, կամ թէ հաստատել իւր պաշտօնի մէջ՝ առանց ժամանակ որոշելու երբ ուսուցիչը համապատասխանում է դպրոցական բոլոր պահանջներին, ինչո՞ւ պէտք նրան ամեն տարուալ վերջը վարանման, հոգսերի և հոգեկան անհանգիստ դրութեան մէջ ձգել, իսկ թէ ուսուցիչներին լաճախակի փոփոխութիւնները սրբան փնասակար աղքեցութիւն են ունենում աշակերտների և դասաւանդելիք առարկաների վրայ, լալտնի է ամեն մի դպրոցական գործին տեղեակ անհատին: Եթէ ժամանակի ընթացքում սկզբում լաւ համարուած ուսուցչի աշխատութիւնն ապարդիւն կճանաչուի և տեսչի նկատողութիւններն իղուր կանցնեն, ալլ դէպքում տեսչի պարտականութիւնն է հոգալ, որ ալլպիսին հեռացնուի դպրոցից: Ուսուցչի դրութիւնն որչափ որ հաստատուն և ապահով լինի, ալլչափ ևս նրա դործունէութիւնն արդիւնաւէտ կլինի և օգտակար դպրոցի համար: Եւ ընդհակառակը՝ երբ ուսուցչի հոգեկան դրութիւնն անհանգիստ է և նիւթական անապահով, նրա գործունէութիւնն էլ ջլատուած, եռանդը մարած և դասաւանդութիւնն էլ ապարդիւն է լինում: Սրանք փորձով ապացուցուած և միշտ կրկնուող պարզ երևութներ են:

Ե. Ուսուցչական ժողով:

Գլխաւորի ճանկավարժական ժողովի պաշտօնական տրութիւնը ընդունում է, երբ ներկայ են՝ դպ. տեսուչը և, ղէթ երկու ուսուցիչ և դպ. աւագ վերակացուն:

Մթթէ կարելի է ալլպիսի անորոշ դրութիւն ստեղծել. մեր դպրոցներում առ նուազն լինում են 15—25 ուսուցիչ—ալլ թուից ուրեմն բաւական է, որ չորս հոգի ներկայ լինին ժողովում ու նրանք կարող են վճիռներ կալացնել. ալլպիսի անկարգ բան ոչ մի տեղ չի լինում: Ժողով կալացնելու համար ներկայ պէտք է լինի առ աւակաւն ուսուցչական ընդհանուր թուր կէսը, որպէս զի ժողովի վճիռներն օրինաւոր ճանաչուին:

«Եթէ գլխաւորի մանկավարժական ժողովը չէ կալանում նոյն իսկ երկրորդ հրաւերից լետոյ, ալլ դէպքում ժողովին առաջադրուելիք հարցերի ալլ կամ ալլ լուծումն անցնում է շպ. ս.եւչի լիազօր իշխանութեանը:

«Կարանոցի տեսչին վերապահուած է իրաւունք՝ երբեմն չենթարկել զպ. մանկ. ժողովին առաջարկուած հարցը վերջնական քուէարկութեան, ալ բաւականաւ միայն արդէն լայտնուած թեր և դէմ կարծիքներով»:

Վերջին երկու կէտերով հեղինակը բաւորովին վալը է ձգում մասն կալար ժական ժողովի հեղինակութիւնն ու վարկը, որ կորստարեր հետեանքներ կարող է ունենալ զըպրոցական գործի համար: Մանկավարժական և աշակերտներին վերաբերեալ խնդիրներում՝ մանկավարժական ժողովն ամենից բարձր հաստատութիւնը պէտք է լինի. մանկավարժական ժողովների վճիռներն ալ խնդիրներում պարտաւորեցուցիչ պէտք է լինին ամենքի և նոյն իսկ տեսչի համար: Ուսուցիչներն իբրև անհատ ստորադրուած են տեսչին, սակայն ուսուցչական ժողովը ստորադրեալ մարմին չպէտք է լինի. ընդհակառակը տեսուչը պէտք է հանդիսանալ իբրև գործադիր մարմին ուսուցչական ժողովների վճիռների: Տեսուչը մասնակցում է մանկավարժական ժողովներին և բաղի նախագահական իրաւունքներից ոչ մի արտօնութիւն չպէտք է վալելէ. նա պարտաւոր է նոյն իսկ բարոյական ճշշումն գործ չդնել ժողովի անդամների վրայ, ուր մնաց թէ միայն կարծիքներ լսէ և իր խելքի կտրածն անէ: Որչափ որ տեսուչն իւր գործին հմուտ և գիտուն մարդ լինի, աշնուամենայնիւ իբր անհատ հաւանօրէն նա աւելի շուտ ենթակալ կլինի սխալանքի կամ կողմնակի ազդեցութեան, քան թէ մի ամբողջ ժողով, որի անդամներից շատերն ևս բազմամեալ պաշտօնավարութեամբ ու փորձով տեսչից պակաս հմտութիւն չեն ունենալ:

Մանկավարժական ժողովներում արծարծուած խնդիրները բնականաբար աւելի բազմակողմանի քննութեան են առնուած, մանրամասնաբար մշակուած և օգտակար կամ ապարդիւն ճանաչուած, քան թէ նոյն խնդիրները կարող էին լուծուել միմիայն տեսչի հալեացքով ու ցանկութեամբ: Մէկ խօսքով՝ զպ. տեսուչը պէտք է ղեկավարուի մանկավարժական ժողովի հալեացքով:

Երկրանոցի աշակերտների ընդունելութիւնը և արձակումը լիովին վերապահուած է զպ. տեսչին: Երկ. տեսչին վերապահուած է իրաւունք տալ զպ. Զրդ դասարանի աշա-

կերտներին աւարտման վկայական՝ առանց հարցաքննութեան հա՛:

Մեր վերոյիշեալ բացատրութեան հիման վերայ՝ այս երկու կէտերն են տեսչի իրաւասութեան բաճմանից դուրս են և մանկավարժական ժողովի ղեկավարաց շրջանն են մտնում:

Բաւականում ենք այս չափով և գովում պ. Շահ-Նազարեանցի եռանդը, որ այսպիսի մի մանրակրկիտ աշխատութեամբ առիթ է տալիս հոգեւոր բարձր իշխանութեան և հասարակութեան ուշադրութիւնը հրաւիրել դպրոցական կանոնադրութեան պէս մի լուրջ և անհրաժեշտ խնդրի վրայ:

ԲՐԻՑ

Հաուպտման. կազմեց Ե. Թ. հրատ. Յովհաննէս Արամեանցի. Ս.-Պետերբուրգ 1902

Շատ սիրուն ձեռնարկութիւն է սկսել Ե. Թովսեանը. նա կազմում է «Եւրոպայի մարդկանց կենսագրութիւնները» և ինչպէս երևում է գրքովիս վերնագրի ճակատից, այս արդէն հինգերորդ կենսագրութիւնն է: Տաղանդաւոր մարդկանց կեանքն ուսանելի կողմեր շատ ունի. այդ պատճառով և մեր ժողովուրդի և նա մանաւանդ պատանեկութեան համար օգտակար ընթերցանութեան նիւթ կարող է լինել թէ ժամանակակից գործող և թէ պատմական նշանաւոր մարդկանց կեանքն ու գործունէութիւնը՝ միայն թէ ընտրութիւնը լինի խիստ և կենսագրութիւնը հմտութեամբ ու ճշակով կազմուած:

Մեր ձեռքը չեն անցել Ե. Թ.-ի կազմած նախորդ չորս կենսագրութիւնները, այդ պատճառով և մեր խօսքը կ'վերաբերի միմիայն «Հաուպտմանին»:

Հաուպտմանն պիտեան դերմանացի գրողների մէջ նշանաւոր դիրք ունի բռնած և իւր տաղանդաւոր երկերով արժանացել է ոչ միայն գերմանացիներին, այլ և ամբողջ Եւրոպայի ուշադրութեանը: Նրա քանքարաւոր բեմական գրուածները հետզհետէ թարգմանուած են օտար լեզուներով և ներկայացուած Եւրոպական լայտնի թատրոններում: Նա դեռ քառասուն տարին չէ բոլորել, ուստի և կարող է աւելի կատարելագործուած աշխատութիւններով հանդէս գալ ասլագալու և աւելի հռչակուել: